

PRON.: *páks*, oït a St. Sadurní d'Anoia, Casac. 1920; id. a Torrelles de Foix, 1925 (exc. 44); i en les enqs. de 1955, tot al voltant, i a la de Pacs (xiv, 21-25).

MENCIONS ANT. 990: Igiga dóna al mon. de St. Cugat unes cases «in te. *Olerdule* --- afr. Aquilone in ipsa calciata --- de occid. in via qui pergit ad *Pax*» (*Cart. St. Cugat*, I, p. 218); 1055: *Pax* (Mas *NHBA*. IX, 142); 1055: «--- in Penitense, in terminium de *Pax*» (CCandi, *Mi. Hi. Ca.* II, 14); 1066: «--- Olerdule, in lo. q. d. ipsa Cavalleria --- castrum *Pax* ---» (MiretS., *Templ.* p. 37 i *Li.Fe.Ma.* I 339); 1068: el terme d'Olèrdola afr. amb els termes de La Granada, «de castro *Mox* ['Moja'] et de castro de *Pax*» (MiretS., *Templ.* 37); 1080: «Olèrdola afr. amb terme de *Pax*» (id. ib. p. 38); *S. XI, s. d.*: la filla de Gombau de Besora dóna a S. M. de Solsona «in Penitense, infra terminos castru *Pax*, alodio ---» (lleg. a l'Arx. de Solsona); 1122: donació d'un hort en el te. d'Olèrdola afr. amb via pública «qui pergit ad Granata et ad *Pax*» (MiretS., o. c. 31); 1147: *Pax* (*Cart. St. Cugat* III, 155); 1259: castell de *Pax* (CCandi, *Mi. Hi. Ca.* II, 468); 1359: *Pachs* (*CoDoACA* XII, 91).

Molt sovint com a nom de barons, sens dubte llinatge del senyor del castell de *Pacs*. 1020: Gundebalus de *Pax* (Mas, *NHBA*. IV, 251); 1199: Aymarici de *Pax* (*BABL* III, 241). En un doc. relatiu a València, a. 1270 figura un *G. de Pox* (que deu ser err. de lectura per *Pax*, perquè figura en companyia d'un de Berita i un N. de Monterrebeid (llocs tots dos, del Princ.) (MtzFdo., *DocValACA*, nº 285).

Llinatge de gran prosperitat des dels SS. XIV-XVI, a Mallorca, a on es devien establir des de la Conquesta els senyors del *Pacs* penedesenc. De la noble família mallorquina, moltes notícies des de 1365 i 1415, en *BSAL* III, 190-191; d'Arnau de *Pax*, 1595 (ib. 191-2). El més reputat en els cercles literaris i populars fou «En *Pax*» autor de la *Doctrina Moral* en belles sentències, hàbilment equidistant entre el saber popular del bon baró i l'adaptació de les obres del pseudo-Cató i de Guillem de Cervera (Vegeu-ne anàlisi en molts passatges del meu comentari i ed. crítica de G. de Cervera). Havia estat alt funcionari, a fi del S. XIV, en les Corts de Pere III i Joan I; d'ell i d'Ug de *Pacs*, a. 1447, i de llur descendent Nicolau de *Pacs* (nat fi S. XV) i altres, també escriptors, notícies de JMBover, *Bi.Escr.Bal* §§ 896, 897, 1014. V. encara belles cobles —25 versos— a la *Mort d'En Pax*, S. XVI, en *BSAL* III, 191; tan bellament estilades i rimades, segons el gust modern, que m'inspiren certa desconfiança en sentit cronològic. I més notícies encara sobre la difusió del cognom a Mallorca en A.M.Alcover (*B DLC* II, 1905, 365), que hi identifica raonablement, com variant vulgar, *Aspachs*, cogn. a Pont de Molins (més cites mall., p. 55 ex. *So Na Pacs* (pron. *páts*), lloc en te. de Campanet

(XL, 83.17, Masc. 5/11).

I no tan raonablement li dóna com *ETIM.* el II. PAGUS 'terme o veral rústic', quasi donant-ho com sobreentès. Res de sobreentès. De tota manera és clar que no tenint arrelament toponímic a Mallorca (fins si s'hi troba en la forma *Son Pacs*) les dates i el tipus mateix d'aquesta formació, ja mostren que a l'Illa és post-antroponímic; i no trobant-se com a NL més que en l'individual del Penedès, és evident fins obvi, que el nom del llinatge, tant a l'Illa com a Terra Ferma, ve d'aquest NL: puix que a totes les mencions ant. consta que era un castell: nissaga de barons nobles. Però l'etim. d'aquest és, en realitat, un problema ben obscur, on no podem deixar de dubtar entre 3 o 4 possibilitats que exposaré i miraré de defensar fins on sigui raonable.

1). PAGOS, 'pagesies', 'pasatges rurals' fa ja fort escrupol fonètic: pertot en la toponímia aquest mot i els anàlegs perderen la -G- davant -U abans que aquesta comencés d'afeblir-se: PAGU > empord. *Pau*, FAGU > *Fau*, KAKLAGO- > oc. *calbau*, fr. *caillou* (i els nostres *Callau* art. supra). No crec que n'hi hagi excepcions, ni tan sols en els dominis ling. romànics fora del nostre; àdhuc *Pego*, en qualitat de mossàrab ens eximiria d'equiparar-l'hi però sembla que el seu ètimon veritable fou ibèric, sense relació amb PAGUS o PAGRUM (veg. l'art.). I de fet, no fou sols topònim: car en *DECat.* VI, 168-9 el trobem com a apel·latiu, en massa, en l'ús català arcaic, en l'acc. 'rodalia, comarqueta' (una vintena de cites) i sempre en la forma *pau*, o, ocasionalment *pavu* (fora d'algun cas de cultisme baix-llatí quasi insòlit).

Fins amb aquest caràcter excepcional fóra increïble aqueixa etimologia en un NL únic: cultisme extraordinari? Per què? Mossarabisme?: descartat en aqueixa latitud (car no ho confonguem amb l'extensió dels arabismes toponímics, que allí ja esclairsats, continuen encara un poc més al Nord: és possible que un altre nom enigmàtic, el nom de *Moja*, poble veí de *Pacs*, sigui arabisme, però el domini del mossàrab cessava molt abans, s'imposa admetre-ho. I encara agreuja l'escepticisme l'aplicació que se n'hauria fet: que un poble s'anomeni 'el pagus' és cas que es pot donar algun cop (el *Pau* empord.: 'pagus' en tant que contrastava amb l'adjacent *Palau* PALATIUM la 'residència palaciana'. Però fóra incompreensible *pagos* en plural, denominant un sol poble o castell.

2). Potser Moll ja desconfià de la dita del seu mestre: tot repetint-la quant al llinatge en l'art. *Pac/Pacs*, la nega en l'art. *Pacs* del poble penedesenc. I en aquest sembla apuntar a altra cosa, en voler equiparar-lo al cogn. *Pac*, propi de Ribagorça, d'Aran i algun cas escadusser espargit lluny: per al qual té una explicació raonable en aquestes comarques, on